

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Subsidieonderzoek Ruimtelijke Adaptatie
Klimaatbestendig en waterrobuust inrichten
Deel 1 hoofdrapport

S-tec B.V.

Subsidieonderzoek
Hezelburcht B.V. en S-tec B.V.
2 maart 2016

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Managementsamenvatting	3
1. Inleiding	6
1.1 Opdrachtvraag	6
1.2 Werkwijze	6
1.3 Leeswijzer	7
2. Match thema's Ruimtelijke adaptatie en subsidies	8
2.1 Achtergrond vraagstuk ruimtelijke adaptatie	8
2.2 Overstromingen	9
2.3 Hitte.....	10
2.4 Droogte	11
2.5 Wateroverlast	13
2.6 Beleidsontwikkeling en organisatie	15
3. Subsidiemogelijkheden Ruimtelijke Adaptatie	17
3.1 Overzicht Europese subsidiemogelijkheden	18
3.2 Overzicht nationale subsidiemogelijkheden	20
Bijlage 1 Provinciale subsidies	23

Managementsamenvatting

Hezelburcht en S-tec B.V. hebben in opdracht van Rijkswaterstaat Leefomgeving, Afdeling Bodem + (hierna: RWS) onderzoek gedaan naar de subsidiemogelijkheden voor het klimaatbestendig en waterrobuust inrichten (als vanzelfsprekend onderdeel van ruimtelijke (her)ontwikkelingen in Nederland). De mogelijkheden van Europese, nationale en provinciale subsidies zijn onderzocht.

Voor subsidies gelden een aantal algemene uitgangspunten:

- *Innovatie*: Innovatie is een belangrijk thema binnen verschillende subsidieprogramma's. Dit kan gaan om de ontwikkeling van nieuwe technologieën, toepassingen of processen. Projecten moeten vernieuwend zijn en daarmee een voorbeeld stellen.
- *Nog niet gestart*: Projecten mogen nog niet gestart zijn op het moment dat een subsidieaanvraag wordt ingediend.
- *Samenwerking*: Vaak wordt samenwerking tussen het bedrijfsleven, onderzoeksinstituten en overheden gestimuleerd.
- *Niet voor reguliere taken*: Subsidie is bedoeld om organisaties te stimuleren iets extra's te doen. Reguliere taken en bijvoorbeeld beheer en onderhoud worden vaak van subsidie uitgesloten.

Het onderhavige subsidieonderzoek is uitgevoerd langs de lijn van de dreigingen benoemd in de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie en langs de lijn van weten, willen en werken.

De Europese Unie (EU) verstrekt de grootste subsidiebedragen. Europa heeft ambitieuze klimaatdoelen gesteld. Ook wil de EU innovatie stimuleren bij het bedrijfsleven om zo meer economische groei te realiseren. Duurzaamheid en innovatie zijn daarom belangrijke thema's die in veel Europese subsidieprogramma's terug komen. Het betreft het implementeren van energiebesparende maatregelen en projecten in het kader van energieopwekking en klimaatadaptatie. Er zijn veel ideeën bij organisaties in het kader van duurzame energie, maar vaak komen projecten niet in uitvoering. Om dit proces te versnellen zijn subsidies mogelijk voor bijvoorbeeld proeftuinen in het kader van de Operationele Programma's in Nederland die worden gefinancierd uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (ERDF). Dit betreffen de subsidieprogramma's Kansen voor West, OPZuid, OP-Oost en OP Noord-Nederland. Ook de INTERREG programma's waarbij samenwerking met andere lidstaten wordt gestimuleerd geven prioriteit aan innovatie en duurzaamheid. Eén van de INTERREG programma's sluit goed aan op de fase van weten en willen. Dit betreft het INTERREG EUROPE programma waarbij kennis wordt uitgewisseld met organisaties uit andere lidstaten en waar bij een actieplan wordt opgesteld.

Het Europese milieuprogramma LIFE biedt ook veel mogelijkheden voor ruimtelijke adaptatie. Het betreft bij dit programma demonstratieprojecten van nieuwe toepassingen en de voorbeeldwerking die van het project uitgaat, is een belangrijk criterium. Thema's zijn waterveiligheid, energie en informatievoorziening. Het PlattelandsOntwikkelingsProgramma (POP3) biedt subsidie voor projecten in samenwerking met agrariërs om bijvoorbeeld nieuwe productietechnieken te ontwikkelen zodat de vervuiling van water afneemt. Ook kent het programma een prioriteit voor het verbeteren van de waterkwaliteit in het kader van verzilting en bodemdaling. Ook kan subsidie worden aangevraagd voor het verplaatsen van agrarische ondernemingen (ruilverkaveling) zodat bijvoorbeeld ruimte ontstaat voor waterberging. Op het moment dat het bedrijfsleven betrokken is bij het ontwikkelen van innovaties in het kader van ruimtelijke adaptatie bieden subsidieregelingen zoals Horizon2020 (SME regeling) mogelijkheden.

Kennisinstellingen komen voor wetenschappelijke onderzoeksprojecten ook in aanmerking voor Horizon2020. Duurzaamheid en klimaatadaptatie zijn thema's in deze subsidieprogramma's waar subsidie voor kan worden aangevraagd.

Het nationale aanbod van subsidies is de afgelopen jaren versoberd. Naast de versobering zien we dat de grote generieke programma's zoals de Energie en Milieu Investeringsaftrek (EIA/MIA) wel voortgezet worden. De Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie biedt een bijdrage in de extra kosten voor het verkrijgen van hernieuwbare energie ten opzichte van grijze energie. Het Rijk heeft verschillende interessante subsidieregelingen voor het MKB zoals de MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling). Voor zowel het toetsen van de haalbaarheid van innovaties in het kader van bijvoorbeeld een veilige delta als het uitvoeren van een Research & Development (R&D) project kan subsidie worden aangevraagd. Ook biedt de Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO) mogelijkheden voor een fiscale tegemoetkoming voor ondernemers op de loonkosten van R&D. Het Deltafonds, de regeling subsidies hoogwaterbescherming en het Waddenfonds bieden onder andere subsidiemogelijkheden voor oplossingen in het kader van overstromingen. In het kader van klimaatbestendig en waterrobuust inrichten heeft cultureel erfgoed ook de aandacht. Het Rijk kent verschillende subsidieregelingen voor de instandhouding van monumenten.

De provincies hebben een aantal regelingen die aansluiten bij ruimtelijke adaptatie. Het betreft subsidies voor het versterken van ecologische en recreatieve verbindingen, bodemsanering en restauratie van monumenten.

In onderstaande tabel zijn per dreiging de Europese en nationale subsidieregelingen opgenomen die mogelijkheden bieden voor subsidie. In dit rapport is per dreiging toegelicht welke subsidieregelingen kansen bieden en wie voor de betreffende regeling in aanmerking komt (overheden, bedrijfsleven) en voor welke fase (weten, willen en werken).

Overstromingen
Operationele programma's Kansen voor West, OPZuid, OP-Oost en OP Noord-Nederland
INTERREG
LIFE
Horizon2020
Deltafonds
Topconsortium voor Kennis en Innovatie (TKI) Water
Regeling subsidies hoogwaterbescherming
Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)
Waddenfonds
MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)

Hitte
Operationele programma's Kansen voor West, OPZuid, OP-Oost en OP Noord-Nederland
INTERREG
LIFE
Horizon2020
European Local Energy Assistance (ELENA)
Energie Investeringsaftrek (EIA)
Milieu Investeringsaftrek (MIA)
Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie + (SDE +)
Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)
MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)

Droogte

Operationele programma's Kansen voor West, OPZuid, OP-Oost en OP Noord-Nederland
INTERREG

LIFE

Horizon2020

PlattelandsOntwikkelingsProgramma (POP3)

Deltafonds

Topconsortium voor Kennis en Innovatie (TKI) Water

Subsidieregeling Stimulering herbestemming monumenten

Besluit Rijkssubsidiering Instandhouding Monumenten (BRIM)

Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)

Developmentally Relevant Infrastructure Investment Vehicle (DRIVE)

MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)

Wateroverlast

Operationele programma's Kansen voor West, OPZuid, OP-Oost en OP Noord-Nederland
INTERREG

LIFE

Horizon2020

PlattelandsOntwikkelingsProgramma (POP3)

Topconsortium voor Kennis en Innovatie (TKI) Water

Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)

MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)

Zoals uit bovenstaande tabellen blijkt, bieden verschillende subsidieprogramma's en fiscale regelingen mogelijkheden voor overheden en bedrijfsleven. Op het moment dat een project wordt opgestart, moet eerst wordt bekeken wie de begunstigde van de subsidie zal zijn en in welke fase het project zich bevindt (onderzoek, beleid, demonstratie). Dan kan worden bekeken welke subsidie het beste aansluit. In dit rapport zijn de subsidieregelingen op deze manier geordend en kan snel worden bekeken voor wie de betreffende regeling interessant is en het voor welk soort project.

1. Inleiding

1.1 Opdrachtvraag

Rijkswaterstaat Leefomgeving, Afdeling Bodem+ (hierna: RWS) wil graag de provinciale, nationale en Europese subsidie in het kader van klimaatadaptatie inventariseren. Doelgroepen weten op dit moment niet goed de weg te vinden naar subsidies. Tevens hopen RWS en het Ministerie van Infrastructuur en Milieu dat met het optimaal benutten van subsidies de uitvoeringspraktijk met betrekking tot het implementeren van klimaatbestendig en waterrobuust inrichten in Nederland wordt versneld.

In de Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie hebben Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen afgesproken waterveiligheid en klimaatbestendigheid integraal mee te gaan nemen bij ruimtelijke ontwikkelingen. De ambitie daarbij is dat in 2020 klimaatbestendig handelen en waterrobuust inrichten een integraal onderdeel van hun beleid en handelen is, zodat Nederland in 2050 ook daadwerkelijk klimaatbestendig is ingericht. Hierbij wordt de werkwijze gehanteerd van weten, willen en werken. Bij weten gaat het om de analyse van waterrobuustheid en klimaatbestendigheid in het eigen plangebied. Willen betreft de vertaling van de analyse naar een gedegen ambitie en adaptatiestrategie met concrete doelen. Werken staat voor de beleidsmatige en juridische doorwerking van deze ambitie in beleidsuitvoering. In dit rapport worden willen en weten geïnterpreteerd als beleidsontwikkeling en werken als de daadwerkelijke uitvoering van projecten die een oplossing bieden voor de gevolgen van de klimaatverandering (bedreigingen).

De focus van de Deltabeslissing Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie ligt op de volgende vier dreigingen in stedelijk gebied:

- overstromingen;
- hitte;
- droogte;
- wateroverlast.

Per dreiging worden in dit rapport de subsidiemogelijkheden beschreven. Het gaat daarbij veelal om subsidie voor demonstratieprojecten. Aangezien er ook subsidiemogelijkheden zijn voor beleidsontwikkeling is dit een apart onderwerp waar subsidieregelingen aan worden gerelateerd.

1.2 Werkwijze

Om inzicht te krijgen in de subsidiemogelijkheden in het kader van ruimtelijke adaptatie hebben Hezelburcht en S-tec een subsidieanalyse uitgevoerd. Ten behoeve van de subsidieanalyse worden de volgende werkzaamheden uitgevoerd:

1. Inventarisatie: Op basis van schriftelijke informatie worden de projecten en belangrijkste beleidsthema's geïnterpreteerd.
2. Analyse: Op basis van de vier dreigingen (overstromingen, hitte, droogte en wateroverlast) en beleidsontwikkeling wordt een overzicht gemaakt van subsidieregelingen op Europees, nationaal en provinciaal niveau.
3. Matching: Per subsidieregeling wordt bekeken voor welke soort activiteiten (voorbereidingsfase, organisatie of daadwerkelijke investeringen in de uitvoeringsfase) de betreffende regeling kansrijk is. Ook wordt aan de hand van een voorbeeldproject toegelicht voor welke activiteiten de subsidie ingezet kan worden (de relatie met ruimtelijke adaptatie wordt toegelicht).
4. Rapportage: In een rapportage worden de werkzaamheden van inventarisatie, analyse en matching toegelicht.

Deze subsidieanalyse is een momentopname. Budgetten, subsidieregelingen, voorwaarden en beleidsinitiatieven kunnen snel veranderen. Het overzicht van subsidiemogelijkheden moet daarom regelmatig geactualiseerd worden. Subsidies die onvoldoende aansluiten bij het vraagstuk van ruimtelijke adaptatie, zijn niet opgenomen. Het is dus geen uitputtende lijst van mogelijkheden, maar een selectie van de best passende en kansrijkste subsidie- en fondsmogelijkheden.

1.3 Leeswijzer

Deze subsidieanalyse bestaat uit de volgende documenten:

1. Subsidieonderzoek Ruimtelijke Adaptatie, *klimaatbestendig en waterrobuust inrichten* (het onderhavige hoofdrapport).
2. Factsheets subsidieregelingen Ruimtelijke Adaptatie.
3. Roadmap INTERREG EUROPE.
4. Subsidieonderzoek coalitie "Stevige Stad op slappe bodem".

In hoofdstuk 2 van het hoofdrapport (deel 1) zijn de dreigingen en het thema van beleidsontwikkeling verder uitgewerkt en is de match met subsidieregelingen toegelicht. In hoofdstuk 3 zijn twee tabellen opgenomen met een overzicht van Europese en nationale subsidies waarbij de subsidies kort worden beschreven en wordt aangegeven bij welke dreiging de subsidieregeling aansluit en wie in aanmerking kan komen voor de subsidie. In bijlage 1 is per provincie een overzicht van subsidies opgenomen die aansluiten bij het vraagstuk van ruimtelijke adaptatie.

In de factsheets zijn de subsidieregelingen (deel 2) verder toegelicht. Naast de voorwaarden van de regeling en voor welke activiteiten subsidie kan worden verkregen, is aangegeven op welke manier de subsidieregeling mogelijkheden biedt voor ruimtelijke adaptatie.

Aangezien het Europese subsidieprogramma INTERREG EUROPE subsidie biedt voor beleidsontwikkeling en veel overheden zich nu in het stadium van weten en willen bevinden, is deze subsidie in een apart rapport nader toegelicht (deel 3). De Roadmap geeft een plan van aanpak om te komen tot een kansrijke aanvraag.

Jaarlijks zakt de oude binnenstad van Gouda door de inklinkende zachte veenbodem. Nu al leidt dit tot kwetsbaarheden zoals schade aan infrastructuur en wateroverlast hetgeen tot hoge kosten leidt. Door de combinatie van bodemdaling en klimaatverandering zullen deze kwetsbaarheden in de toekomst toenemen en zullen nieuwe kwetsbaarheden, zoals bijvoorbeeld funderingsproblemen en gezondheidsrisico's, gaan optreden. In het kader van deze praktijkcase zijn de subsidiemogelijkheden in kaart gebracht (deel 4).

2. Match thema's Ruimtelijke adaptatie en subsidies

2.1 Achtergrond vraagstuk ruimtelijke adaptatie

Ten behoeve van dit subsidieonderzoek zijn verschillende beleidsdocumenten zoals het Synthesedocument Ruimtelijke Adaptatie, deelprogramma Nieuwbouw en Herstructurering, Achtergronddocument bij Deltaprogramma 2015 bestudeerd¹. In dit document worden de dreigingen toegelicht en de stand van zaken van het structureel inbedden van klimaatbestendig en waterrobuust inrichten in het beleid van de verschillende overheden. Ook worden in dit document interessante voorbeelden genoemd. De samenwerking is voortgezet in het nieuwe programma Ruimtelijke Adaptatie als vervolg op het deelprogramma Nieuwbouw en Herstructurering.

Hieronder worden de dreigingen kort toegelicht. Deze beschrijving is gebaseerd op het Synthesedocument Ruimtelijke Adaptatie. Naast de beschrijving van de dreiging worden de subsidiemogelijkheden die gerelateerd kunnen worden aan de dreiging toegelicht.

De Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie gaat over het beperken van de gevolgen van overstromingen, wateroverlast, droogte en hitte door passende maatregelen te treffen in het ruimtelijke domein. Hoe kun je Nederland door middel van ruimtelijke inrichting klimaatbestendiger en waterrobuuster maken? Klimaatbestendig en waterrobuust inrichten moet uiterlijk in 2020 onderdeel zijn van het beleid en handelen van Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen. Hiervoor moeten deze organisaties de klimaatbestendigheid van het eigen plangebied analyseren ('weten'), de resultaten van deze analyse vertalen in een gedragen ambitie en een adaptatiestrategie met concrete doelen ('willen') en de beleidsmatige en juridische doorwerking van deze ambitie borgen voor uitvoering ('werken'). Overheidsorganisaties werken samen met marktpartijen en maatschappelijke organisaties aan een gezamenlijke ambitie.

De Deltabeslissing Ruimtelijke Adaptatie en het bijbehorende bestuursakkoord stellen dat:

- Rijk, provincies, gemeenten en waterschappen de gezamenlijke ambitie vastleggen dat Nederland in 2050 zo goed mogelijk klimaatbestendig en waterrobuust is ingericht en bij (her)ontwikkelingen geen extra risico op schade en slachtoffers ontstaat voor zover dat redelijkerwijs haalbaar is.
- Klimaatbestendig en waterrobuust inrichten uiterlijk in 2020 onderdeel is van het beleid en handelen van deze partijen, door bij hun regionale en lokale ruimtelijke afwegingen de waterrobuustheid en klimaatbestendigheid van het eigen plangebied te analyseren ('weten'), de resultaten van deze analyse te vertalen in een gedragen ambitie en een adaptatiestrategie met concrete doelen ('willen') en de beleidsmatige en juridische doorwerking van deze ambitie te borgen voor uitvoering ('werken').
- Ieder van deze partijen aan de overeengekomen gezamenlijke ambitie invulling geeft op basis van de eigen verantwoordelijkheden en bevoegdheden.
- Dat vereist een verandering in denken en doen: klimaatbestendig en waterrobuust inrichten moet in Nederland een vanzelfsprekend onderdeel bij ruimtelijke (her)ontwikkelingen worden.

¹ <http://www.ruimtelijkeadaptatie.nl/nl/deltabeslissing-ruimtelijke-adaptatie>

Binnen het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie worden vier dreigingen in stedelijk gebied onderscheiden die pleiten voor een klimaatbestendige en waterrobuuste inrichting:

1. overstromingen;
2. hitte;
3. droogte;
4. wateroverlast.

Naast deze inhoudelijke problemen speelt het vraagstuk op welke manier klimaatbestendig en waterrobuust inrichten in het beleid op te nemen en hoe uitvoering te geven aan de maatregelen om te komen tot een klimaatbestendige en waterrobuuste inrichting. Daarom worden de subsidiemogelijkheden gerelateerd aan de vier dreigingen en aan het thema van beleidsontwikkeling en organisatie.

2.2 Overstromingen

Toelichting

Overstromingen

Van alle bestaande woningen binnendijks ligt bijna driekwart in overstromingsgevoelig gebied, dat door primaire keringen wordt beschermd. Bij een overstroming is de maatschappelijke ontwrichting groot als vitale infrastructuur voor energie, telecommunicatie en water uitvallen. Het risico op overstromingen neemt toe door de klimaatveranderingen waardoor de zeespiegel stijgt en de afvoerpieken van de rivieren toenemen. Hier moet rekening mee worden gehouden bij de ruimtelijke inrichting, maar er zullen ook maatregelen getroffen moeten worden om de gevolgen van een overstroming te beperken zoals de projecten in het kader van het programma Ruimte voor de Rivier.

Meerlaagsveiligheid

Om de gevolgen van een overstroming te beperken, kan worden gekeken naar verschillende typen maatregelen. Voorop staat de bescherming door dijken, duinen en keringen (laag één). Maar door ook naar maatregelen in de ruimtelijke inrichting (laag twee) te kijken zijn gevolgbeperkingen mogelijk als het een keer mis gaat. Tot slot zijn er de maatregelen op het terrein van beheersing (laag drie). In het Deltaprogramma worden deze lagen en maatregelen in samenhang bekeken. Dit betreft het concept van meerlaagsveiligheid.

Subsidiemogelijkheden

Zowel voor het aanpassen van het beleid en het inbedden van het klimaatbestendiger inrichten als het daadwerkelijk toepassen van innovatieve oplossingen in het kader van het beperken van de gevolgen van overstromingen, is subsidie mogelijk vanuit het *LIFE programma*. Als het gaat om Research & Development projecten (R&D projecten) voor bijvoorbeeld de ontwikkeling van een Early Warning System (Nederlands project voor de ontwikkeling van sensoren in dijken om overstromingen te kunnen voorspellen) kan *Horizon 2020* worden aangevraagd. In het kader van de ontwikkeling van innovatieve oplossingen voor een veilige delta kan voor zowel het toetsen van de haalbaarheid als het uitvoeren van een R&D project subsidie worden aangevraagd in het kader van de Mkb-innovatiestimulering Regio en Topsectoren (*MIT-regeling*). Bij de *Operationele Programma's* kan subsidie worden aangevraagd voor proeftuinen. In een proeftuin kunnen partijen infrastructuur met elkaar delen en worden ideeën uit verschillende sectoren gecombineerd om tot de beste oplossingen te komen. De *INTERREG* programma's hebben in hun uitvoeringsprogramma's ook duurzaamheid, energiebesparende maatregelen en klimaatadaptatie opgenomen. Het *INTERREG VA 2 Zeeën* programma is interessant, omdat het programma prioriteit geeft aan verbetering van het aanpassingsvermogen van publieke en private actoren om hun klimaatadaptatiemaatregelen beter te coördineren en zodoende de weerbaarheid te verhogen.

In het kader van dijkversterking kan subsidie worden aangevraagd in het kader van de subsidieregelingen *Deltafonds*, *Regeling subsidie hoogwaterbescherming* en het *Waddenfonds*.

Subsidieregeling	Soort activiteiten		Doelgroep	
	Willen en weten	Werken	Overheid	Particulier/Bedrijfsleven
Operationele Programma's		X	X	X
INTERREG	X	X	X	X
LIFE	X	X	X	X
Horizon2020		X	X	X
Deltafonds		X	X	
Topconsortium voor Kennis en Innovatie (TKI) Water		X	X	X
Regeling subsidies hoogwaterbescherming		X	X	
Wet Bevordering Speuren en Ontwikkelingswerk (WBSO)		X		X
Waddenfonds		X	X	
MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)		X		X

2.3 Hitte

Toelichting

Hittestress

Door specifieke kenmerken in steden kan het verschil in temperatuur tussen stedelijk en landelijk gebied oplopen tot 9°C. Deze extra warmte in steden kan het comfort, en daarmee de leefbaarheid, van de stad verminderen. Daarnaast kan hitte ook een direct effect hebben op de gezondheid. Vooral ouderen boven de 75 zijn gevoelig voor hittestress en kunnen ziek worden of zelfs sterven. Hittegolven leiden tot meer ziekenhuisopnames en kunnen slaapstoornissen geven. Bovendien kan de arbeidsproductiviteit dalen als de temperatuur in gebouwen boven de 25°C uitkomt.

Subsidiemogelijkheden

Als het gaat om het ontwikkelen van innovaties voor niet gekoelde gebouwen of maatregelen om bijvoorbeeld de temperatuur in verzorgingstehuizen te reguleren dan kan de *MIT regeling* voor ondernemingen mogelijkheden bieden. Dit betreft een subsidieregeling om innovatie bij het MKB te stimuleren gerelateerd aan de Topsectoren. Het gebruik van nieuwe materialen in de gebouwde omgeving van de Topsector creatieve industrie biedt wellicht mogelijkheden. Voor betere isolatie zijn er verschillende fiscale mogelijkheden zoals de *Energie Investerings Aftrek*. Voor demonstratieprojecten in het kader van klimaatadaptatie kan subsidie worden aangevraagd bij het *LIFE* programma. De *Operationele Programma's* en *INTERREG programma's* zetten ook in op verduurzaming van de gebouwde omgeving. Lokale overheden kunnen subsidie aanvragen voor de voorbereiding (onder andere technische onderzoeken) van projecten en investeringsprogramma's op het gebied van duurzame energie bijvoorbeeld efficiënte airconditioning en ventilatie in verzorgingstehuizen en ziekenhuizen in het kader van het Europese subsidieprogramma *European Local Energy Assistance (ELENA)*.

Subsidieregeling	Soort activiteiten		Doelgroep	
	Willen en weten	Werken	Overheid	Particulier/ Bedrijfsleven
Operationele Programma's		X	X	X
INTERREG	X	X	X	X
LIFE	X	X	X	X
Horizon2020		X	X	X
European Local Energy Assistance (ELENA)		X	X	
Energie Investeringsaftrek (EIA)		X		X
Milieu Investeringsaftrek (MIA)		X		X
Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie + (SDE +)		X	X	X
Wet Bevordering Speuren en Ontwikkelingswerk (WBSO)		X		X
MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)		X		X

2.4 Droogte

Toelichting

Droogte

Het bebouwd gebied kan niet zonder water. Veel functies in stedelijk gebied zijn afhankelijk van voldoende water van voldoende kwaliteit. Droogte kan leiden tot (verdere) verlaging van grondwaterstanden, met schade aan gebouwen en infrastructuur als gevolg, vooral in de klei- en veengebieden van laag Nederland. Water is van belang voor het voorkomen van (versnelde)bodemdaling/maaiveldaling, (ongelijkmatige) zetting en paalrot, voor een vitale stedelijke groenstructuur en voor diverse functies op en aan het water, zoals wonen en recreëren.

Grondwateronderlast

Een lage grondwaterstand kan schade aan funderingen van gebouwen en van boven- en ondergrondse infrastructuur, zoals wegen, leidingen en rioleringen veroorzaken. Bovendien is lage grondwaterstand een van de oorzaken van bodemdaling en verzilting. Schade door de lage grondwaterstand komt vooral lokaal voor in steden en dorpen in laag Nederland, die op slappe grond (veen en klei) zijn gebouwd. Wat precies lokaal de oorzaken zijn, is niet altijd bekend, maar wel dat het te maken heeft met bemalingen, lokale onttrekking van grondwater (ook door bomen), drainage, lekkende riolen, klimaatverandering, onbedoelde effecten van regionale ingrepen in het grondwatersysteem, het bouwen van ondergrondse obstakels zoals parkeergarages, tunnels, te weinig grondwater aanvulling tegenover teveel verharding van het maaiveld, etc.

Een tekort aan water in stedelijk gebied leidt tot grote schades. Allereerst gaat het om schade in stedelijk gebied die nu al optreedt als gevolg van grondwateronderlast, dus nog los van het effect van klimaatverandering. Onderzoek (Deltares 2012, p.6 Synthesedocument Ruimtelijke Adaptatie) wijst uit dat het grootste schadebedrag becijferd kan worden voor schade aan

gebouwen als gevolg van een te lage grondwaterstand, ofwel grondwateronderlast. Het gaat hierbij zowel om gebouwen op houten palen als om gebouwen 'op staal'.

(Ongelijke) zetting en bodemdaling

Voor het stedelijk gebied betekent grondwaterstanddaling dat ongelijke zetting van grond kan optreden evenals bodemdaling. Dit probleem zal zich vooral voordoen in steden in Laag-Nederland, die op slappe grond (veen en klei) zijn gebouwd: bijvoorbeeld Rotterdam, Dordrecht, Delft, Leiden, Amsterdam, Gouda, Woerden, Hoorn, Leeuwarden en Groningen. Daar worden in 2050 zomerse peildalingen van meer dan een decimeter verwacht. Op de zandgronden worden grotere peildalingen verwacht, maar op zandgrond zullen de gevolgen beperkt blijven (p.64 Synthesedocument Ruimtelijke Adaptatie).

Onder- en bovengrondse infrastructuur

Door grondwateronderlast kan ondergrondse infrastructuur beschadigd raken. Financiële schade kan ontstaan wanneer nutsvoorzieningen zoals gasvoorziening, drinkwatervoorziening, elektriciteit en afvalwaterafvoer beschadigen en hersteld moeten worden. Daarnaast ontstaan risico's voor de volksgezondheid bij incidenten of langdurig disfunctioneren van nutsvoorzieningen. Door de klimaatverandering ondervinden wegen en riolen schade als gevolg van bodemdaling.

Cultureel erfgoed

Cultureel erfgoed zoals monumenten hebben extra te leiden onder de lage grondwaterstanden. Deze gebouwen zijn vaak gebouwd op houten funderingen. Paalrot en bodemverzakkingen hebben bouwtechnische gevolgen voor de monumenten. Om paalrot te voorkomen moeten die houten palen constant onder water staan. Ook kunnen monumenten gebouwd zijn op oude scheepshuiden. De gebouwen zakken daardoor geleidelijk mee met de omringende grond.

Subsidiemogelijkheden

Bij de maatregel "Niet productieve investeringen water" van het *PlattelandsOntwikkelingsProgramma (POP3)* wordt als voorbeeld van investeringen genoemd: "investeringen gericht op verzilting en bodemdaling waaronder het vergroten van het watervasthoudend vermogen van landbouwgrond en daarvoor noodzakelijke ict- of technische voorzieningen". Subsidie kan onder andere worden aangevraagd door waterschappen en agrariërs. Wellicht kan in een regio een project worden opgezet waarin landbouwers en waterschap samenwerken aan het toepassen van een methode om de verzilting en bodemdaling als gevolg van de activiteiten door de landbouw tegen te gaan. Ten behoeve van de restauratie van rijksmonumenten voert iedere provincie een subsidieregeling uit. De rijksmiddelen zijn namelijk gedecentraliseerd naar de provincies. De subsidieregelingen voor het onderhoud van monumenten en herbestemming worden wel centraal uitgevoerd (zoals *BRIM*). Bij de *Operationele Programma's* kan subsidie worden verkregen voor het opzetten van een proeftuin bijvoorbeeld in het kader van bodemdaling. Bedrijven kunnen subsidie vragen voor het toetsen van de haalbaarheid of het uitvoeren van een R&D project in het kader van *MIT-regeling*. Ook kunnen zij via de *WBSO* gebruik maken van een fiscaal voordeel. De *DRIVE regeling* (Developmentally Relevant Infrastructure Investment Vehicle) is een subsidie waardoor een onderneming korting kan geven bij een aanbesteding voor publieke infrastructuur in een ontwikkelingsland.

Subsidieregeling	Soort activiteiten		Doelgroep	
	Willen en weten	Werken	Overheid	Particulier/Bedrijfsleven
Operationele Programma's		X	X	X
INTERREG	X	X	X	X
LIFE	X	X	X	X
Horizon2020		X	X	X
PlattelandsOntwikkelingsProgramma (POP3)		X	X	X
Deltafonds		X	X	
Topconsortium voor Kennis en Innovatie (TKI) Water		X	X	X
Subsidieregeling Stimulering herbestemming monumenten	X	X	X	X
Besluit Rijkssubsidiering Instandhouding Monumenten (BRIM)		X	X	X
Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)		X		X
Developmentally Relevant Infrastructure Investment Vehicle (DRIVE)		X		X
MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)		X		X

2.5 Wateroverlast

Toelichting

Hemelwateroverlast

Door de klimaatverandering is er vaker sprake van extreem weer. Echter Nederland verstedelijkt steeds meer waardoor het water niet kan worden opgevangen en huizen, winkels, ziekenhuizen, etc onderlopen.

Volgens de KNMI 2014 voorspellingen zullen naast de extreme piekbuien de periodes met regen langer gaan duren. De extreme piekbuien hebben in dicht stedelijk gebied over het algemeen weinig invloed op de grondwaterstanden. Het meeste hemelwater wordt via straatkolken en dergelijke snel afgevoerd. De langdurige periodes van niet extreme neerslag kunnen echter wel invloed hebben op de grondwaterstand. De grondwaterstanden zijn niet zozeer extreem hoog maar de duur is veel langer. Het effect is meer vochtoverlast in en rond woningen.

Wateroverlast kan ook ontstaan door een te hoog grondwaterpeil, het opwellen van water, buiten hun oevers tredende sloten, grachten en vijvers en het uitvallen van pompen of verstoppingen.

Grondwateroverlast

De grondwaterstanden kunnen stijgen door peilverhogingen, het verstoppelen van drains, het stopzetten van grondwateronttrekkingen, de inklinking van slappe veen en kleigronden, het afkoppelen van regenwater van de riolering zonder dat dit via een gescheiden stelsel wordt afgevoerd, de klimaatverandering en de vervanging van oude rioleringen met drainerende werking. Niet alleen stijgende grondwaterstanden zijn de oorzaak van de overlast, ook bouwmaterialen, bouwtechnieken, veroudering en schade aan een constructie en kelders kunnen overlast veroorzaken. Zo hebben oude woningen eerder last van optrekkend vocht in de muren

dan nieuwe woningen. De grondwateroverlast op het particuliere terrein uit zich in de woning vooral in schimmelvorming, afbladderend stucwerk, rotte balken, een muffe lucht en gezondheidsklachten. Buiten de woning levert het slecht begaanbare tuinen op en op het openbare terrein leidt grondwateroverlast onder andere tot slechte groeiomstandigheden voor bomen en beschadigde wegen.

Subsidiemogelijkheden wateroverlast

Sinds de problemen met wateroverlast in het eind van de 20e eeuw wordt gezocht naar de mogelijkheden om dit via waterberging in bepaalde gebieden te voorkomen. Daarbij worden wateren voor waterberging aangewezen maar soms ook grote agrarische of natuurgebieden die bij een dreigende overstroming moeten dienen om water tijdelijk op te vangen, de zogenaamde waterbergingsgebieden. De Klimaatbuffer Kemper-Broek is een voorbeeld van het realiseren van een grote waterberging door het koppelen van natuurgebieden. Hiervoor moest het landschap anders worden ingericht en was kavelruil nodig om één groot natuurgebied te realiseren. Ten behoeve van deze *kavelruil* kan *POP-3 subsidie* worden aangevraagd. POP-3 is het Europese PlattelandsOntwikkelingsProgramma. Deze subsidiegelden worden door de provincies beheerd. De provincies kiezen de maatregelen waar zij de subsidie op willen inzetten uit een maatregelenprogramma. Eén van deze maatregelen is: "Investerings in infrastructuur voor de ontwikkeling, modernisering of aanpassing van landbouwbedrijven". De provincie Zuid-Holland heeft in haar uitvoeringsregeling opgenomen dat subsidie onder deze maatregel verstrekt kan worden voor:

- Investerings voor de verbetering van de verkavelingsstructuur van landbouwbedrijven.
- De verplaatsing van landbouwbedrijven gericht op de verbetering van de landbouwinfrastructuur.

Subsidie wordt verstrekt aan onder andere landbouwers, provincies, gemeenten, waterschappen en gemeenten. Zowel de kosten van kavelruil als verplaatsing van landbouwbedrijven komt voor subsidie in aanmerking.

Een andere maatregel van het POP-3 programma die interessant is in het kader van het verminderen van wateroverlast is: "Niet productieve investeringen water". Subsidie kan worden verstrekt voor investering die betrekking hebben op de herinrichting, inrichting of transformatie en het beheer van watersystemen voor landbouw-, water- en klimaatdoelen. Deze activiteiten moeten leiden tot verbetering van de kwaliteit van bodem en water, het schoner worden van het leefmilieu, een betere waterkwaliteit en minder wateroverlast. Naast de kosten van de daadwerkelijke realisatie zijn de kosten van haalbaarheidsstudies en de kosten van adviezen duurzaamheid op milieu en economisch gebied subsidiabel.

Verschillende provincies hebben een subsidieregeling voor het stimuleren van groentaken. Bijvoorbeeld in het kader van de aanleg van ecologische oevers ten behoeve van de Ecologische Hoofd Structuur. Door de aanleg van ecologische oevers wordt ervoor gezorgd dat rivieren en andere wateren niet meteen schade veroorzaken wanneer zij buiten hun oevers treden.

Subsidieregeling	Soort activiteiten		Doelgroep	
	Willen en weten	Werken	Overheid	Particulier/ Bedrijfsleven
Operationele Programma's		X	X	X
INTERREG	X	X	X	X
LIFE	X	X	X	X
Horizon2020		X	X	X
PlattelandsOntwikkelingsProgramma (POP3)		X	X	X
Topconsortium voor Kennis en Innovatie (TKI) Water		X	X	X
Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO)		X		X
MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)		X		X

2.6 Beleidsontwikkeling en organisatie

Toelichting

Organisatie

Om de overheden, marktpartijen en maatschappelijke organisaties te ondersteunen bij het analyseren, het opstellen van de ambities en de uitvoering van klimaatbestendig en waterrobuust inrichten, is een Handreiking Ruimtelijke Adaptatie opgesteld. Ook is een Stimuleringsprogramma Ruimtelijke Adaptatie ontwikkeld dat overheden, belangengroepen, maatschappelijke organisaties en marktpartijen ondersteunt bij het integreren van water en klimaat in ruimtelijke (her)ontwikkelingen. In het kader van dit Stimuleringsprogramma kan subsidie worden aangevraagd voor advies-, ontwerp- of rekencapaciteit ter waarde van maximaal € 25.000,-.

Ook is een digitaal kennisportaal ontwikkeld (www.ruimtelijkeadaptatie.nl) waarop kennis kan worden gedeeld en hierop zijn de handreiking en andere hulpmiddelen te vinden om het proces van weten, willen en werken te ondersteunen.

Governance

Governance in het kader van het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie richt zich op het realiseren van beleid door alle partijen met een belang, waarbij het uitgangspunt is dat de lokale situatie leidend is (maatwerk). Nederland kent een complex systeem van verantwoordelijkheidsverdeling, waarbij water en ruimtelijke ordening vaak in verschillende portefeuilles zijn beland. De samenwerking tussen de diverse overheden en instanties is niet optimaal, waardoor wateraspecten te laat bij ruimtelijke ontwikkelingen worden betrokken en omgekeerd. De watertoets is het instrument waarmee beide lijnen bij elkaar gebracht kunnen worden, maar die wordt nog niet altijd even effectief ingezet.

Burgerparticipatie

Het is belangrijk dat ook de inwoners van Nederland bewust zijn van de dreigingen als gevolg van de klimaatverandering. Bewoners spelen een belangrijke rol bij het vaststellen van de juiste maatregelen voor klimaataanpassing en de daadwerkelijke implementatie daarvan. Goed geplande en georganiseerde participatieprocessen kunnen lokale gemeenschappen meer invloed geven op hun eigen toekomst. Ze zullen ook tot betere klimaatadaptatieplannen leiden. Bewoners zullen zich er meer van bewust moeten worden, dat ze in hun alledaagse leven te maken kunnen krijgen met klimaatproblemen. Zij kunnen ook zelf bijdragen aan de oplossingen door een actieve rol te spelen in de adaptatiestrategieën. Goede participatie in planvorming is een vorm van politiek

bestuur dat mensen insluit en daardoor de (lokale) democratie versterkt en ondersteunt (expertpaper GRaBS-project, maart 2011).

Subsidiemogelijkheden

Beleid en beleidsinstrumenten

Het Europese subsidieprogramma *INTERREG EUROPE* is interessant in het kader van beleidsontwikkeling en governance. Een voorbeeld van een subsidieproject is het uitwisselen van kennis en het ontwikkelen van een actieplan (weten en willen) met maatregelen die genomen kunnen worden ten behoeve van klimaatbestendig en waterrobuust inrichten. Onderdeel van de kennisuitwisseling en het daar uit volgend actieplan kan ook zijn hoe de bewoners meer te betrekken.

Burgerparticipatie

Op het moment dat bijvoorbeeld een integraal pakket aan maatregelen wordt ontwikkeld zoals het waterbestendig inrichten van woningen en bedrijven en bewustwording en informatievoorziening, is subsidie in het kader van het Europese *LIFE programma* mogelijk. Het LIFE programma kent een onderdeel 'voorlichtings-, communicatie- en bewustmakingscampagnes'. Bij de beoordeling van de subsidieaanvragen is de geografische reikwijdte van voorlichtings-, communicatie- en bewustmakingscampagnes een belangrijk beoordelingscriterium. Daarom zou een subsidieaanvraag in het kader van voorlichting en informatie het beste kunnen worden opgepakt op rijksniveau. Samenwerking met organisaties uit andere lidstaten is bij LIFE niet verplicht, maar het betreft wel een beoordelingscriterium, dus dit is wel een pre.

Proeftuinen

Subsidies en leningen worden vanuit het *Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO)* beschikbaar gesteld voor het opzetten en het gebruik van proeftuinen op het brede terrein van de topsectoren. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan proeftuinen, eventueel gecombineerd met demonstratiecentra, voor water- en clean tech deltattechnologie, algenkweek of ICT infrastructuur ten behoeve van serious gaming. In Nederland wordt in de vier landsdelen een uitvoeringsprogramma (*Operationeel Programma, OP's*) uitgevoerd ten behoeve van het Europees Fonds voor de Regionale Ontwikkeling. De programma's richten zich met name op het stimuleren van de innovatiekracht van bedrijven en het realiseren van een koolstofarme economie.

Subsidieregeling	Soort activiteiten		Doelgroep	
	Willen en weten	Werken	Overheid	Particulier/ Bedrijfsleven
INTERREG EUROPE	X		X	
LIFE (onderdeel campagnes)	X		X	
Operationele Programma's		X	X	X

3. Subsidiemogelijkheden Ruimtelijke Adaptatie

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de subsidiemogelijkheden in het kader van Ruimtelijke Adaptatie. In de tabellen in paragrafen 3.1 en 3.2 zijn respectievelijk de Europese en nationale subsidiemogelijkheden opgenomen die goed aansluiten bij ruimtelijke adaptatie. De provincies voeren subsidieregelingen uit gericht op onder andere infrastructuur, monumenten, ecologie en water. Deze subsidieregelingen zijn opgenomen in bijlage 1. Veel provincies kennen ook een cofinancieringsregeling voor Europese projecten. Op het moment dat een organisatie voornemens is een subsidieaanvraag in te dienen voor een Europese subsidieregeling kan de provincie ook een gedeelte financieren. Hiermee stimuleren zij het gebruik van Europese subsidies. In het rapport “Factsheets subsidieregelingen Ruimtelijke Adaptatie” worden de Europese en nationale subsidies nader toegelicht.

	- Interreg A en B voor het demonstreren en uitrollen van nieuwe toepassingen en technologieën in het kader van de vier dreigingen.								
LIFE	Het LIFE-programma van de Europese Unie heeft als functie een katalysator te vormen voor de implementatie en integratie van milieu- en klimaatdoelen in ander Europees beleid en in de praktijk van de lidstaten. Het geeft mogelijkheden voor demonstratieprojecten en het verbeteren van het beleid (bv risicobeheer) op het gebied van overstromingen en droogte en klimaatadaptie. Ook is subsidie mogelijk voor grootschalige voorlichtingscampagnes. - Projecten voor o.a. risicobeheer inzake overstromingen en droogte, projecten gerelateerd aan stroomgebied-beheerplannen en overstromingsrichtlijnen.	X	X	X	X	X	X	X	X
Horizon2020	Horizon2020 is het belangrijkste Europese programma voor onderzoek en ontwikkeling. Horizon2020 koppelt onderzoek expliciet aan innovatie en is gericht op het op de markt brengen van goede ideeën. Het programma streeft daarbij naar volledige toegankelijkheid van wetenschappelijke kennis voor kennisinstellingen en bedrijfsleven (met name MKB). - Projecten waarbij samen wordt gewerkt met een onderzoeksinstelling in het kader van bijvoorbeeld een veilige delta.	X	X	X	X		X	X	X
Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3)	Het POP3 draagt bij aan de Nederlandse groene groei-strategie. Deze strategie combineert het streven naar economische groei en versterking van de concurrentiepositie met het verbeteren van het milieu. Innovatie en verduurzaming zijn de belangrijkste opgaven voor de agrarische sector om een krachtige concurrentiepositie te behouden. - Innovatieve projecten i.h.k.v. bestrijding verzilting en kwel en afremming bodemdaling. - Subsidie voor kavelruil t.b.v. waterberging		X	X			X	X	X
European Local Energy Assistance (ELENA)	ELENA (European Local Energy Assistance) is een Europese faciliteit die, door middel van technische bijstand, ondersteuning biedt aan regionale en lokale overheden bij het bespoedigen van hun investeringsprogramma's op het gebied van energie-efficiëntie en hernieuwbare energiebronnen. - Technische onderzoeken voor grootschalige energieprojecten.				X			X	

3.2 Overzicht nationale subsidiemogelijkheden

Regeling	Omschrijving	Dreigingen				Soort activiteit		Doelgroep	
		Overstromingen	Droogte	Wateroverlast	Hitte	Willen en weten (beleid)	Werken	Overheid	Bedrijfsleven
Deltafonds	Het Deltafonds is ingevoerd om zeker te stellen dat er ook op de lange termijn voldoende middelen beschikbaar zijn voor noodzakelijke maatregelen voor de waterveiligheid en de zoetwatervoorziening van Nederland. Een belangrijk doel van het fonds is het bekostigen van maatregelen en voorzieningen die dienen ter bescherming van Nederland tegen overstromingen en waterschaarste. - Waterveiligheid.	X	X				X	X	
Topconsortium voor Kennis (TKI) en Innovatie Water	Met Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI)-toeslag stimuleert het ministerie van Economische Zaken privaat-publieke samenwerking tussen onderzoeksorganisaties en bedrijven. Binnen een TKI werken onderzoeksorganisaties en bedrijven samen aan een privaat-publiek gefinancierd, meerjarig TKI-programma. Een TKI-programma omvat fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek, experimentele ontwikkeling of een combinatie van deze soorten onderzoek. Het TKI zorgt voor regie, netwerkvorming en kennisdeling. - Samenwerkingsprojecten van bedrijfsleven en wetenschap.	X	X	X			X	X	X
Regeling subsidies hoogwaterbescherming 2014	Met de Regeling subsidies hoogwaterbescherming 2014 kan het Rijk subsidies verstrekken aan waterschappen, die door de wijzigingen van de veiligheidsnorm, de hydraulische randvoorwaarden of de toetsvoorschriften maatregelen moeten treffen, om zo de primaire waterkeringen weer aan de wettelijke norm te laten voldoen. - Primaire waterkeringen.	X					X	X	

Subsidieregeling Stimulering herbestemming monumenten	Subsidie voor het uitvoeren van een haalbaarheidsstudie naar de herbestemming van monumenten en het wind- en waterdicht houden van het monument. - Haalbaarheidsanalyse en wind- en waterdicht houden van het monument.		X			X	X	X	X
Besluit Rijkssubsidiering Instandhouding Monumenten (BRIM)	Subsidie voor planmatig onderhoud van rijksmonumenten. Daartoe moet een zesjarig instandhoudingsplan worden opgesteld. - Subsidie voor onderhoud van rijksmonumenten.		X				X	X	X
Energie Investeringsaftrek (EIA)	EIA is bedoeld voor ondernemers die willen investeren in energiebesparende technieken en de toepassing van duurzame energie in hun onderneming. - Energiebesparende technieken.				X		X		X
Milieu Investeringsaftrek (MIA)	De MIA/VAMIL is bedoeld voor ondernemers die investeren in, specifieke op de Milieulijst genoemde, milieuvriendelijke apparatuur. Organisaties die bewust bezig zijn met hun leefomgeving, kunnen door de MIA en/of VAMIL een financieel voordeel behalen. - Energiebesparende technieken.				X		X		X
Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie + (SDE+)	De Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie SDE+ heeft als doel om op een kosteneffectieve manier stappen te zetten richting de Europese duurzame energie doelstelling van 14% in 2020. De SDE+ stimuleert de productie van duurzame energie en richt zich op bedrijven en (non-profit) instellingen. - Duurzame energieopwekking (biogas, zonne- en windenergie).				X		X	X	X
WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk (WBSO). Subsidie voor de loonkosten in het kader van technisch onderzoek. - R&D	X	X	X	X		X		X
Developmentally Relevant Infrastructure Investment Vehicle	Developmentally Relevant Infrastructure Investment Vehicle (DRIVE) is een nieuw programma voor publieke infrastructuur. Het is de opvolger van de faciliteit Ontwikkelingsrelevante Infrastructuurontwikkeling (ORIO). DRIVE spitst zich toe op privatesectorontwikkeling en is ondersteunend aan de speerpunten voedselzekerheid, water en seksuele en reproductieve gezondheidszorg en rechten (SRGR) en klimaatrelevante investeringen. - Een bijdrage aan ondernemingen die hierdoor een opdracht voordelig kunnen uitvoeren (publieke infrastructuur)		X				X		X

Waddenfonds	Het Waddenfonds is opgericht om een duurzame en kwalitatieve impuls te geven aan ecologie en economie van het Waddengebied. - Dynamisch kustbeheer bij dijkversterking.	X						X	
MKB-Innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT-regeling)	Subsidie voor innovaties van het MKB gerelateerd aan de Topsectoren. Het kan gaan om haalbaarheidsprojecten R&D projecten. - Innovaties	X	X	X	X				X

Bijlage 1 Provinciale subsidies

Provincie Friesland	
Beheersubsidie particuliere natuurbeheerders	Heeft u grond en beheert u het als natuur? Als de grond door de provincie is opgenomen in het natuurbeheerplan dan kunt u in aanmerking komen voor subsidie via het Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL).
Duurzame transportbrandstoffen	Vanaf 1 januari 2016 kunnen Friese ondernemers subsidie krijgen voor transportmiddelen op schonere brandstoffen zoals LNG en Groengas.
Elektrische oplaadpunten voor boten	Er is subsidie voor elektrische oplaadpunten. Het gaat om oplaadpunten voor elektrisch varen.
Friese Energiepremie	Bent u woningeigenaar? En wilt u energiebesparende maatregelen uit laten voeren aan uw woning? Dan kunt u hiervoor tot €2.800,- subsidie krijgen.
Subsidie Innovatieprojecten Waterketen	Subsidie kan worden verstrekt voor projecten die een bijdrage leveren aan één of meer van de volgende doelen: a. het besparen op verwarmd tapwater; b. emissiereductie van afvalwater naar het oppervlaktewater; c. besparing en hergebruik van secundaire grondstoffen in de waterketen d. de vermindering van water- en energieverbruik; e. het hergebruik van afvalwater en grootschalig gebruik van regenwater; f. bacteriologisch veiliger en schoner oppervlaktewater.
Subsidieregeling monumenten Fryslân	Dit fonds, dat valt onder het Prins Bernhard Cultuurfonds, heeft een subsidie gekregen van € 500.000,--. Via dit fonds kunnen via het Nationaal Restauratiefonds laagrentende leningen worden afgesloten voor niet-rijksmonumenten. Dit gaat om gemeentelijke monumenten, panden die op de provinciale cultuurhistorische kaart staan of beeldbepalende panden in beschermde gezichten.
Subsidieregeling voor (voormalige) agrarische gebouwen: Asbest eraf, zonnepanelen erop	De regeling richt zich op het saneren van asbestdaken op actieve en voormalige agrarische gebouwen, in combinatie met plaatsing van zonnepanelen. We spreken van een voormalig agrarisch gebouw wanneer het tussen nu en 1993 in het bestemmingsplan een agrarische bestemming heeft gehad. De subsidie bedraagt 4.50 euro per m ² asbestdak. Dit is ongeveer 45% van de kosten voor het verwijderen en afvoeren van asbest. Per aanvraag wordt een minimumoppervlak van 250 m ² as-bestdak gehanteerd. In totaal kan per aanvrager maximaal 15.000 euro subsidie worden verstrekt.
Vliegende Euro's	De subsidie heeft onder andere als doel om de nest- en kuikenbescherming van de grutto, tureluur en akkervogels te bevorderen.
Vuilwaterinname voorziening	U kunt tot 50% subsidie krijgen voor de kosten voor het aanleggen van een vuilwaterinnamevoorziening in uw jacht- of passantenhaven. De Provincie vindt dat er meer innamepunten moeten komen waar watersporters hun toiletwater kunnen afgeven. Hierdoor moet het illegaal lozen van afvalwater in het zwemwater worden tegen gegaan.

Provincie Groningen	
Asbest eraf, zonnepanelen erop	Als u agrariër bent, een agrarisch bedrijf hebt gehad of eigenaar bent van een voormalig agrarisch bouwblok kunt u in aanmerking komen voor de subsidieregeling 'Asbest eraf, zonnepanelen erop'. Met deze regeling kunt u een bijdrage krijgen voor het verwijderen van asbest op uw dak in combinatie met het plaatsen van zonnepanelen. Tot eind 2016 kan er subsidie aangevraagd worden.
Boerderijverplaatsingsregeling	Het doel van de regeling is het verplaatsen van agrarische bedrijven om de agrarisch structuur, natuur, landschap, water of milieu te verbeteren.
Innovatief Actieprogramma Groningen	Is uw onderneming actief in de sectoren Healthy Ageing, Biobased Economy of energie en heeft u innovatieve ideeën? Dan is het Innovatief Actieprogramma Groningen wellicht iets voor u. Het subsidieprogramma is bedoeld voor kleinschalige vernieuwende samenwerkingsprojecten met een hoog ambitieniveau.
Kwaliteitsimpuls Natuur- en Landschapsbeheer (2 regelingen)	Heeft u grond in gebruik en wilt deze geschikt maken voor natuurbeheer? Of beheert u een natuurbeheertype en wilt u de kwaliteit hiervan verder ontwikkelen en verhogen? Dan zijn er twee subsidies waar u gebruik van kunt maken (een combinatie kan ook). Deze subsidies vallen onder de Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur- en Landschapsbeheer (SKNL): subsidie voor investeringsmaatregelen, bedoeld voor maatregelen om bijvoorbeeld landbouwgrond in te richten als natuurgebied; subsidie voor functieverandering, bedoeld om de waardedaling te compenseren, die optreedt als landbouwgrond wordt omgezet in natuur.
Kwelderbeheer	De verscheidenheid aan planten en dieren (biodiversiteit) op de Groninger kwelders neemt af. Dit komt door verruiging door zeekweek (grassoort). Met de subsidieregeling Kwelderbeheer willen we kweldereigenaren stimuleren de kwelders te beweiden volgens het beheerplan Groninger kwelders 2015-2020. Op die manier willen we de biodiversiteit op de Groninger kwelders herstellen.
Programma Innovatief en Duurzaam MKB Groningen	Innovatie en duurzaamheid bij het Groningse midden- en kleinbedrijf stimuleren. Dat is waar we met het programma Innovatief en Duurzaam MKB Groningen aan willen werken. Het programma richt zich op alle Groningse MKB-ers, met uitzondering van de detailhandel, horeca, visserij en primaire landbouw. Voor het programma is 2,4 miljoen euro beschikbaar.
Programma Landelijk Gebied	Het Programma Landelijk Gebied biedt financiële ondersteuning voor de ontwikkeling van natuur, landschap, landbouw, economie, recreatie en leefbaarheid in onze provincie.
Restauratie rijksmonumenten	Het Budget restauratie Rijksmonumenten 2013-2016 is bedoeld voor restauratie en herbestemming van rijksmonumenten in de provincie Groningen.
Rijden op Groengas	Wie een personenauto, bestelbusje, bus, taxi of vrachtauto heeft of gaat aanschaffen en op groengas wil rijden, kan subsidie krijgen van de provincie. De huidige subsidieregeling liep eind 2015 af, maar is wegens succes verlengd tot 1 mei 2016. De provincie stelt daarvoor 50.000 euro extra beschikbaar.

Waddenfonds	Het Waddenfonds is een fonds voor extra investeringen in projecten in en rond de Waddenzee. Het gaat om projecten die de kwaliteit van de natuur, het landschap, de regionale economie en energie in de waddenregio duurzaam versterken. Met het Waddenfonds is er tot en met 2026 560 miljoen euro beschikbaar voor de waddenprovincies Groningen, Fryslân en Noord-Holland .
-------------	---

Provincie Flevoland	
Subsidies voor natuur in Flevoland	Voor het beheer van natuur, agrarische natuur en landschap is provinciale subsidie beschikbaar. Deze subsidie wordt verleend op grond van de Subsidieverordening Natuur – en Landschapsbeheer (SVNL) (pdf, 7,7 MB). In de verordening wordt geregeld wie er subsidie kunnen aanvragen en onder welke voorwaarden.

Provincie Overijssel	
Restauratie rijksmonumenten - subsidie	Subsidie voor de restauratie van een rijksmonument of een zelfstandig onderdeel daarvan.
Effectuering ruimtelijk beleid, subsidie	Voor de kosten van uitbesteding van voorbereidend onderzoek, visievorming en/of planontwikkeling met betrekking tot concrete ruimtelijke projecten of ruimtelijke voorzieningen.
Waterveiligheid en klimaatbestendigheid IJssel-Vechtdelta, subsidie	Subsidie voor activiteiten die bijdragen aan de waterveiligheid of klimaatbestendigheid van de IJssel-Vechtdelta.
Investeringsimpuls verduurzaming goederenvervoer over water, subsidie	Subsidie voor de verduurzaming van het goederenvervoer over water. <ul style="list-style-type: none"> • de aanschaf en aanleg van walstroomfaciliteiten; • de aanschaf en aanleg van een LNG-vulpunt.
Asbest eraf, zonnepanelen erop	Subsidie voor het verwijderen en afvoeren van asbestdaken. Voor het verwijderen en afvoeren van asbestdaken én het plaatsen van zonnepanelen.
Bodemsanering bedrijfsterreinen, subsidie	Subsidie voor de sanering van de bodem van een bestand bedrijfsterrein.
Doorontwikkelen energie/woonloketten, subsidie	Voor de activiteiten van een energie/woonloket in 2016 t/m 2019 inclusief de activiteiten ten behoeve van een verzelfstandigd energie/woonloket in 2020.
Duurzame energieopwekking en energiebesparing, subsidie	Subsidie voor investeringen gericht op duurzame energieopwekking en energiebesparing.
Haalbaarheidsstudies nieuwe energie en energiescans, subsidie	Subsidie voor onderzoek naar de haalbaarheid van het gebruik van nieuwe technieken en energieverbruik bij bedrijven.
Logistieke biomassaprojecten, subsidie	Voor de uitvoering van nieuwe logistieke biomassaprojecten. Het doel is de ketenprocessen bij biomassaprojecten te sluiten en te optimaliseren.
Lokale energie-initiatieven Overijssel, subsidie	Subsidie voor een lokaal energie-initiatief in Overijssel. Het initiatief heeft als doel om energieopwekking en/of -besparing te realiseren.
Verwijdering asbestdaken bedrijfslocaties Overijssel, subsidie	Subsidie voor het verwijderen en afvoeren van asbestdaken. Meerdere aanvragers kunnen samen een aanvraag doen.
Kavelruil, subsidie	Subsidie voor het verbeteren van de omvang, de ligging en de vorm van kavels (verkaveling) in de provincie Overijssel.
Faunabeheereenheden, subsidie	Voor activiteiten zoals genoemd in het Faunabeheerplan Overijssel 2014-2019. <ul style="list-style-type: none"> • De aanvrager is Faunabeheereenheid Overijssel. • De activiteiten zijn genoemd in het Faunabeheerplan Overijssel 2014-2019.

Ontwikkelopgave Twickel, subsidie	Subsidie voor maatregelen passend binnen de volgende vijf thema's: <ul style="list-style-type: none"> • Erven en gebouwen. • Bodem en water. • Optimaliseren van landbouwkavels. • Energie en asbest. • Beleef Twickel.
Opruiming drugsafval, subsidie	Meer informatie is beschikbaar vanaf medio januari.
Verplaatsing landbouwbedrijfsgebouwen ontwikkelopgave EHS/Natura 2000, subsidie	Subsidie voor de verplaatsing van een landbouwbedrijfsgebouw ter bevordering van de grondverwerving ten behoeve van de Ontwikkelopgave EHS/Natura 2000.
Zoetwatervoorziening Hoge Zandgronden Overijssel, subsidie	Subsidie voor het behouden van voldoende zoetwater.

Provincie Gelderland	
Asbestsanering	Wilt u als agrarisch ondernemer uw asbestdak saneren? Als u dat combineert met het plaatsen van zonnepanelen kunt u daarvoor subsidie aanvragen.
Cultuur en Erfgoed, draaisubsidie molens, subsidie	U kunt als eigenaar of beheerder van een monumentale molen de provincie vragen om een bijdrage in het draaien van de molen.
Cultuur en Erfgoed, molen en waardenkaarten, subsidie	De provincie geeft gemeenten subsidie voor: <ul style="list-style-type: none"> - de instandhouding van historische molens en stoomgemalen; - het opstellen van een archeologische of cultuurhistorische waardenkaart.
Energietransitie, Lokale hernieuwbare energieprojecten	De provincie geeft subsidie aan lokale duurzame energieprojecten. Deze subsidie bedraagt 20% van de subsidiabele kosten met een minimum van € 3.500,- en een maximum van € 100.000,-.
Natuur en landschap, behoud prioritaire soorten, subsidie	De provincie geeft subsidie voor het nemen van herstelmaatregelen voor het behoud van flora en fauna. De provincie heeft 75 prioritaire soorten geselecteerd die dreigen te verdwijnen uit Gelderland en waarvoor extra maatregelen op korte termijn nodig zijn.
Natuur en Landschap, faunavoorzieningen, subsidie	De provincie geeft subsidie voor het aanleggen van een faunavoorziening, indien de openbare infrastructuur een knelpunt vormt voor fauna.
Natuur en Landschap, functieverandering ten behoeve van het Gelders Natuurnetwerk, subsidie	U kunt subsidie aanvragen voor de omzetting van landbouwgrond naar natuurterrein. De economische waarde van de grond daalt daardoor. Voor de waardedaling kunt u een éénmalige subsidie aanvragen. De hoogte van de subsidie bedraagt 100% van de door een taxateur bepaalde waardedaling en de kosten voor de taxatie.
Natuur en Landschap, grondverwerving ten behoeve van het Gelders Natuur Netwerk (GNN), subsidie	De provincie verstrekt subsidie voor: <ul style="list-style-type: none"> de verwerving van natuurambitieterreinen t.b.v. het Gelders Natuur Netwerk (GNN); het pachtvrij maken van natuurambitieterreinen t.b.v. GNN; de waardedaling van in eigendom verkregen gebouwen als gevolg van de functieverandering (landbouwgrond naar natuurterrein). Deze subsidie kan alleen verkregen worden in combinatie met het in eigendom verkrijgen van minimaal 20 hectare natuurambitieterrein t.b.v. GNN.
Natuur en Landschap, landschap en landgoederen, subsidie	De provincie geeft subsidie voor activiteiten die bijdragen aan een gevarieerder, aantrekkelijker en beleefbaarder landschap.

	Bestaande landschapsplannen dienen als basis voor de subsidieaanvraag.
Natuur en Landschap, verplaatsing landbouwbedrijfsgebouw t.b.v. Gelders Natuurnetwerk, subsidie	De provincie stelt subsidie beschikbaar voor de verplaatsing van landbouwbedrijfsgebouwen, ten behoeve van de realisatie van natuur in het Natura 2000 gebied of het Gelders Natuurnetwerk.
Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3), investeringen in innovatie in agrarische ondernemingen, subsidie	In het kader van POP3 stelt de provincie Gelderland subsidie beschikbaar voor fysieke investeringen die nodig zijn voor het ontwikkelen, beproeven of demonstreren van innovaties in agrarische ondernemingen. Ook de bredere uitrol van innovaties komt voor subsidie in aanmerking. De subsidie bedraagt 40% met een maximum van € 250.000,-
Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3), samenwerking in innovaties gericht op wateropgaven, subsidie	In het kader van POP3 stelt de provincie Gelderland subsidie beschikbaar wanneer u samen met tenminste één partner in een samenwerkingsverband wilt werken aan innovaties gericht op het realiseren van wateropgaven en doelen die door waterschappen worden nagestreefd. De subsidie is beschikbaar voor de oprichting van een projectmatig samenwerkingsverband en het gezamenlijk formuleren van een projectplan. De subsidie bedraagt 100% van de subsidiabele kosten.
Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP3), verplaatsing glastuinbouwbedrijven, subsidie	In het kader van POP3 stelt de provincie Gelderland subsidie beschikbaar voor het verplaatsen van solitair gelegen glastuinbouwbedrijven naar een Glastuinbouwontwikkelingsgebied of naar een Regionaal cluster glastuinbouw. Deze subsidie is ook beschikbaar voor de verplaatsing van een glastuinbouwbedrijf binnen één van deze gebieden. De subsidie bedraagt 40% van de investeringen op de nieuwe locatie met een maximum van € 1.000.000,- of zoveel minder dan € 30,- per vierkante meter kas die door de subsidieontvanger gesaneerd wordt bij het te verplaatsen glastuinbouwbedrijf en op andere locaties (zogenaamde sprokkellocaties).

Provincie Drenthe	
Subsidie asbestdak eraf, zonnepanelen erop	Vanaf 1 januari 2024 worden asbestdaken (golfplaten en dakleien) verboden. Dat betekent dat eigenaren hun daken voor 2024 moeten vervangen. Landelijk is daarom de regeling 'Asbest eraf, zonnepanelen erop' in het leven geroepen.
Zonnelening	Dankzij de Zonnelening kunt u als particuliere woningbezitter een bedrag variërend tussen €2.500 en €7.500 lenen om te investeren in het opwekken van zonne-energie.
Subsidiegids Platteland	http://www.provincie.drenthe.nl/loket/reglementen/subsidiegids_platteland#H27876_0_0_6
Subsidiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer	http://www.provincie.drenthe.nl/loket/subsidieloket/alle-opengestelde/@76030/subsidiestelsel/
Subsidiereglement Drentse Green Deals	http://www.provincie.drenthe.nl/loket/reglementen/subsidiereglement_drentse_green_deals_7201

Provincie Utrecht	
Aardgas-afleverinstallaties, subsidie	Pompstationhouders die bij hun tankstation een aardgas-afleverinstallatie willen realiseren kunnen subsidie aanvragen op de investering in zo'n installatie. We verstrekken de subsidie om het gebruik van Groengas/aardgas als vervoersbrandstof te stimuleren. De subsidie heeft de vorm van een renteloze lening tot een maximum van 100.000 euro.
Agenda Vitaal Platteland, projectsubsidies	Subsidies Agenda Vitaal Platteland zijn bedoeld om doelen te realiseren zoals beschreven in de provinciale gebiedsprogramma's. Het gaat om projecten op de volgende gebieden: <ul style="list-style-type: none"> • realisatie van natuur • verbeteren van waterkwaliteit • duurzaam bodemgebruik • nationale landschappen • ontwikkelen landschappelijke kwaliteit • versterking cultuurhistorie en aardkundige waarden • structuurverbetering landbouw • duurzame landbouw en milieumaatregelen • verbrede landbouw • streekidentiteit • leefbaarheid • recreatie
Agrarisch Natuurbeheer, subsidie	Bent u agrariër en wilt u uw land natuurvriendelijk beheren dan komt u in aanmerking voor subsidie agrarisch natuurbeheer. Ook beheerders van knotwilgen, houtwallen en andere landschapselementen komen in aanmerking voor subsidie agrarisch natuurbeheer.
Bodemsanering aan eigenaren en erfpachters-bewoners, subsidie	Bent u eigenaar/erfpachter van een perceel waar u zelf woonachtig bent en wilt u de aanwezige sterke bodemverontreiniging saneren? Dan kunt u in aanmerking komen voor een subsidie. U kunt hiervoor het gehele jaar een subsidieaanvraag indienen. Er geldt wel een "wie het eerst komt, wie het eerst maalt"-principe. Het maximale subsidiebedrag per sanering bedraagt € 30.000 euro,-. Het subsidieplafond bedraagt € 250.000,-
Bodemsanering bedrijventerreinen, subsidie	Bent u eigenaar/erfpachter van een bedrijventerrein en wilt u de aanwezige sterke bodemverontreiniging saneren? Dan kunt u in aanmerking komen voor een subsidie. U kunt hiervoor het gehele jaar een subsidieaanvraag indienen. Het subsidiepercentage is afhankelijk van het jaartal van ontstaan van de bodemverontreiniging en het jaartal waarin u eigenaar/erfpachter van het perceel bent geworden.
Bodemsanering gemeenten, subsidie	Bent u een gemeente die de sterk verontreinigde bodem, die (mogelijk) risico's voor de mens, milieu of een verspreidingsrisico veroorzaakt, laten onderzoeken of saneren of wilt u deze bodemverontreiniging(en) gebiedsgericht aanpakken? Dan kunt u in aanmerking komen voor een subsidie bodemsanering aan gemeenten. U kunt tot 1 april 2015 meedoen aan de tender van 2015. Het maximale subsidiebedrag per aanvraag bedraagt € 225.000,-. Voor de periode 2015 t/m 2016 is het subsidieplafond vastgesteld op 1.950.000 euro.

<p>Kwaliteitsverbetering Natuur, subsidie</p>	<p>Op basis van de Agenda Vitaal Platteland zijn er projectsubsidies beschikbaar voor kwaliteitsverbetering van de natuur.</p> <p>De projecten moeten bijdragen aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • het ontwikkelen of verbeteren van de natuurkwaliteit in particuliere natuurgebieden in de Ecologische Hoofdstructuur, waaronder bestrijding van Amerikaanse vogelkers, het omvormen van uitheems bos naar inheems bos, het omvormen van bos naar heide, het uitvoeren van kleinschalige natuurmaatregelen en het opstellen van een beheerplan, • het ontwikkelen van ecologische verbindingzones in de vorm van natuurvriendelijke oevers, • het aanleggen van ecoducten en faunapassages over of onder gemeentelijke wegen of watergangen, • het verbeteren van het leefgebied voor en het duurzaam instandhouden van populaties van (groepen) bedreigde, inheemse planten- en diersoorten, • het ontwikkelen of verbeteren van de natuurkwaliteit buiten de Ecologische Hoofdstructuur, • het bestrijden van de verdroging in natuurgebieden, bijvoorbeeld door het plaatsen van stuwen en dammen of het dempen van sloten of • het beheren van natuurterreinen die onder de Natuurbeschermingswet vallen.
<p>Landbouw en platteland vernieuwing, subsidie</p>	<p>Op basis van de Agenda Vitaal Platteland zijn er projectsubsidies beschikbaar voor verbetering van de sociaal-economische activiteiten in het landelijk gebied.</p> <p>Er kunnen subsidies verstrekt worden voor bijvoorbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> • kavelruil • verplaatsing grondgebonden bedrijven • verplaatsing intensieve veehouderij • pilots duurzame landbouw • biologische landbouw • investeringen in landbouwbedrijven ten behoeve van het milieu in het reconstructiegebied • innovatieve landbouwprojecten • verbrede landbouw • streekidentiteit • recreatie en toerisme
<p>Landschap en cultuurhistorie, subsidie</p>	<p>Op basis van de Agenda Vitaal Platteland zijn er projectsubsidies beschikbaar voor verbetering van de landschappelijke kwaliteit. Er kunnen subsidies verstrekt worden voor projecten die bijdragen aan:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de realisatie van de uitvoeringsprogramma's voor de Nationale Landschappen; • het tegengaan van de verrommeling van het landschap; • de beleefbaarheid en toegankelijkheid van het landschap; • de verspreiding van kennis over de landschappelijke kwaliteiten; • de realisatie van de projectenatlas of uitvoeringsprogramma Nieuwe Hollandse Waterlinie, Grebbelinie, Groene Hart, Utrechtse Heuvelrug en Romeinse Limes; • het behoud, herstel of de ontwikkeling van aardkundige waarden.

Natuurbeheer, subsidie	Bent u beheerder van bos, heide, natuurlijke graslanden, rietlanden of een ander type natuur dan komt u in aanmerking voor subsidie natuurbeheer. De subsidie wordt voor zes jaar verleend. Er zijn verschillende beheertypen die elk andere voorwaarden en een ander subsidiebedrag kennen. Voor welk beheer er op welke plaats subsidie beschikbaar is staat vermeld in het natuurbeheerplan.
Nul op de Meter (NoM) renovatie Marktintroductiefonds	Bent u ondernemer of een consortium van ondernemingen waarvan de primaire bedrijfsactiviteiten van alle betrokken ondernemingen bestaan uit het bouwen of renoveren van renovaties van woningen dan kunt u aanspraak maken op deze subsidie.
Ontpachting op landgoederen, subsidie	Op basis van de Agenda Vitaal Platteland is er subsidie beschikbaar voor het verplaatsen van een pachtbedrijf op een landgoed naar elders als daarmee gronden vrijkomen voor de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur. Naast het ontwikkelen van tenminste 10 ha natuur in de Ecologische Hoofdstructuur dient de landbouwstructuur ter plaatse Zie van de bedrijfssituatie van het te verplaatsen bedrijf verbeterd te worden. Tot de subsidiabele kosten behoren: <ul style="list-style-type: none"> • kosten voor het afkopen van pachtrecht; • notariskosten; • accountantskosten.
Waterkwaliteit in natuurgebieden, subsidie	Op basis van de Agenda Vitaal Platteland zijn er projectsubsidies beschikbaar voor verbetering van de waterkwaliteit in natuurgebieden. <p>Er kunnen subsidies verstrekt worden voor bijvoorbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het terugdringen van ongezuiverde lozingen door de aanleg van riolering en rioolvervangende systemen • Het aanleggen van helofytenfilters, • Het aanleggen van slibbezinkbassins, • Het scheiden, verleggen of afdammen van waterstromen, • Baggeren, • Het aanleggen van defosfateringsinstallaties, • Het aanpassen van de morfologie van waterlopen ten behoeve van ecologische verbindingzones (in het reconstructiegebied).
Wonen en Binnenstedelijke Ontwikkeling, subsidies	Wilt u een project opzetten dat de leefbaarheid binnen uw regio verbetert? Dan kunt u subsidie aanvragen voor activiteiten binnen het grondgebied van de provincie Utrecht, die gericht zijn op het realiseren van de ambities en opgaven zoals beschreven in de Kadernota Wonen en Binnenstedelijke Ontwikkeling met bijbehorende Actieplan. De subsidie kan onder meer verstrekt worden in de vorm van: <ul style="list-style-type: none"> • rentekorting; • garantstelling; • een (renteloze) lening; • inzet van langdurige externe deskundigheid bij gemeenten (gedurende max. 12 maanden); • een storting in een door de provincie Utrecht of door derden op te richten fonds.

Provincie Zeeland	
Natuur- en landschapsbeheer; subsidie voor natuurgebieden die deel uitmaken van het Natuurnetwerk Zeeland (voorheen EHS)	Natuurbeheer is nodig om de Zeeuwse natuurgebieden en landschappen in stand te houden. De Provincie stimuleert natuurbeheer door subsidies te verlenen aan terreinbeherende organisaties, particuliere grondeigenaren en agrarische natuurbeheerders. Ook voor omvorming van landbouwgrond naar natuur en voor het inrichten van nieuwe natuurgebieden en herstel van bestaande natuurgebieden is subsidie beschikbaar.
Agrarisch natuurbeheer; subsidie voor agrariërs die hun landbouwactiviteiten willen combineren met natuurbeheer	Natuurbeheer is nodig om de Zeeuwse natuurgebieden en landschappen in stand te houden. De Provincie stimuleert natuurbeheer door subsidies te verlenen aan terreinbeherende organisaties, particuliere grondeigenaren en agrarische natuurbeheerders. Ook voor omvorming van landbouwgrond naar natuur en voor het inrichten van nieuwe natuurgebieden en herstel van bestaande natuurgebieden is subsidie beschikbaar.
Functieverandering natuur; subsidie voor eigenaren die landbouwgrond willen omzetten in natuur	Natuurbeheer is nodig om de Zeeuwse natuurgebieden en landschappen in stand te houden. De Provincie stimuleert natuurbeheer door subsidies te verlenen aan terreinbeherende organisaties, particuliere grondeigenaren en agrarische natuurbeheerders. Ook voor omvorming van landbouwgrond naar natuur en voor het inrichten van nieuwe natuurgebieden en herstel van bestaande natuurgebieden is subsidie beschikbaar.
Investering natuur en landschap; subsidie voor inrichting van een nieuw natuurgebied en herstel van een bestaand natuurgebied door particuliere eigenaren, terreinbeherende organisaties en agrariërs	Natuurbeheer is nodig om de Zeeuwse natuurgebieden en landschappen in stand te houden. De Provincie stimuleert natuurbeheer door subsidies te verlenen aan terreinbeherende organisaties, particuliere grondeigenaren en agrarische natuurbeheerders. Ook voor omvorming van landbouwgrond naar natuur en voor het inrichten van nieuwe natuurgebieden en herstel van bestaande natuurgebieden is subsidie beschikbaar.
Restauratie Rijksmonumenten	De subsidie is voor eigenaren van bepaalde categorieën rijksmonumenten.
Draaipremieregeling molens	De draaipremieregeling is voor eigenaren van historische molens.
Bodemsanering bedrijventerreinen	De subsidie is bedoeld om een deel van de kosten voor bodemsanering te dekken. Het bedrijventerrein moet in gebruik zijn en blijven.
Asbestverwijdering en zonnepanelen	De regeling is bedoeld voor het saneren van asbest daken. U moet minimaal 250 m2 asbestdak saneren en de sanering moet gepaard gaan met terugplaatsing van zonnepanelen.
Natuur Oosterschelde	De subsidie is bedoeld voor projecten die bijdragen aan één of meer van de doelen van het Nationaal Park Oosterschelde: <ul style="list-style-type: none"> • natuurbehoud en -ontwikkeling • natuurgerichte recreatie • voorlichting en educatie • wetenschappelijk onderzoek
Kavelaanvaardingswerken	De subsidie is bedoeld voor landbouwers die grond krijgen toebedeeld in een kavelruil die is goedgekeurd door het Kavelruilbureau Zeeland. De subsidie is bedoeld voor cultuurtechnische werken die de structuur verbeteren van de landbouwgrond die wordt toebedeeld in een kavelruil.

Provincie Noord Brabant	
Buurtnatuur en buurtwater, subsidie	De provincie wil buurtparticipatie bij natuur- en met name waterprojecten, zoals waterberging in de bebouwde omgeving, stimuleren. Dit zorgt voor positieve effecten op het klimaat, het waterbewustzijn, educatie en een duurzame leefomgeving. Ook de leefbaarheid van buurten wordt met deze subsidie versterkt.
Bodemsanering bedrijventerreinen, subsidie	Bent u eigenaar of erfpachter van een bedrijfsterrein met verontreinigde bodem dat u wilt saneren? Dan kunt u in aanmerking komen voor subsidie. Voorwaarde is dat u voor 1995 eigenaar van het terrein was dat verontreiniging voor 1975 veroorzaakte. Soms wordt hier een uitzondering op gemaakt. U kunt de subsidie aanvragen bij de provincie.
Zonneceltechnologie Green Deal, subsidie	De provincie verstrekt subsidie aan ondernemers met innovatieve zonne-energieprojecten in Noord-Brabant.
Asbest eraf, zonnepanelen erop in Noord-Brabant, subsidie	Samenvatting De provincie verstrekt subsidie aan agrarische bedrijven die asbestdaken vervangen door daken met zonnepanelen.
Demonstratiefabrieken biobased economy, subsidie	De provincie verstrekt subsidie voor nieuwe productieprocessen in een bestaande of nieuwe demonstratiefabriek
Ondernemen met natuur, subsidie	Projecten die zich richten op de aanleg van nieuwe natuur, komen in aanmerking voor subsidie. Ook plannen die nieuwe bronnen van inkomsten ontwikkelen voor de natuur en het landschap zijn subsidiabel. Ondernemingen en eigenaren van landgoederen die rechtspersoonlijkheid bezitten, kunnen subsidie aanvragen.
Urgentiegebieden- aanpassen of verplaatsen van veehouderijbedrijven, subsidie	Agrarische veehouderij bedrijven kunnen subsidie aanvragen voor projecten die zich richten op het aanpassen of verplaatsen van hun agrarisch bedrijf.
Urgentiegebieden-beëindigen van veehouderijbedrijven, subsidie	Agrarische veehouderijbedrijven kunnen subsidie aanvragen voor projecten die zich richten op het beëindigen van hun agrarisch bedrijf.
Biodiversiteit en Natura 2000/PAS, subsidie	De provincie wil de biodiversiteit versterken en stimuleren. De soortenrijkdom staat onder druk. Via projecten die habitattypen en plant-en diersoorten in Natura 2000 gebieden beschermen en stimuleren wordt de soortenrijkdom behouden en bevorderd.
Groen Blauw Stimuleringskader, subsidie	Het Groen Blauw stimuleringskader is een provinciale regeling die agrariërs en particuliere grondgebruikers beloont die zich actief inzetten voor de kwaliteit van natuur en landschap op het platteland. Bijvoorbeeld door het aanplanten van een elzensingel, een bloemrijke rand langs akkers. Of het onderhoud van een mooie oude rij knotwilgen. Of door uw grond definitief om te zetten in bijvoorbeeld een kikkerpoel of houtsingel.
Landbouw innovatie, subsidie	De subsidie kan worden aangevraagd door rechtspersonen. Ook natuurlijke personen/particulieren kunnen aanvragen, mits zij deelnemen aan een samenwerkingsverband waarvan ten minste één deelnemer producent is.
Leefgebied van de bij, subsidie	Het gaat in onze provincie niet goed met de bij. Bijen zijn niet alleen belangrijk voor de natuur en de biodiversiteit, maar ook voor de land- en tuinbouw. Daarom kunnen actieplannen worden ingediend die bijdragen aan een betere gezondheid van de bij.
Ondernemen met natuur, subsidie	De provincie wil de ontwikkeling en het beheer van natuur en landschap mede vorm geven vanuit economisch initiatieven en ondernemerschap. Ook wil zij stimuleren dat de economische en sociaal maatschappelijke waarden van natuur op innovatieve

	wijze benut wordt, waarbij een deel van de financiële opbrengsten ten goede komen aan natuur. Deze samenwerking is goed voor de natuur en milieu en de ontwikkeling van de Brabantse economie.
Realiseren van nieuwe natuur in het Natuurnetwerk Brabant, subsidie	Het Natuurnetwerk Brabant is een samenhangend netwerk van natuurgebieden. Het doel van is om ecosystemen met de daarbij behorende soorten veilig te stellen en daarmee het Brabantse leef- en vestigingsklimaat te versterken. Bedrijven, overheden én particulieren die een initiatief hebben voor de realisatie van nieuwe natuur in het Natuurnetwerk Brabant kunnen een aanvraag indienen. U kunt een financiële aanvraag indienen voor: 1) Het fonds verstrekt subsidies. Subsidies in de vorm van geld, leningen en/of garanties t.b.v.: aankoop van grond om er natuur te realiseren waardeverlies van gronden naar de functie natuur een bijdrage aan de inrichtingskosten van terreinen naar natuur een bijdrage aan de realisatie van Ecologische Verbindingszones 2) Ook bestaat de mogelijkheid tot aan- en verkoop van grond.

Provincie Limburg	
Nadere subsidieregels asbest eraf zonnepanelen erop Provincie Limburg	Het verwijderen en afvoeren van asbestdaken en het plaatsen van zonnepanelen.
Subsidieregeling bodemsanering bedrijfsterreinen (bedrijvenregeling)	Eigenaren en erfpachters van in gebruik zijnde en blijvende bedrijfsterreinen waarvan de bodem ernstig verontreinigd is en welke spoedig gesaneerd moeten worden in het kader van de Wet bodembescherming.
Verordening duurzaamheidsleningen Limburgs Energie Fonds (LEF)	http://limburg.nl/e_Loket/Subsidies/Actuele_Subsidieregelingen/Milieu_en_Energie/Verordening_duurzaamheidsleningen_Limburgs_Energie_Fonds_LEF
Nadere Subsidieregels DuurzaamDoor 2015-2016	De Provincie Limburg wil initiatieven ondersteunen die een aantoonbare bijdrage leveren aan een duurzame economie op het gebied van: 'Duurzame' energie; en/of circulaire economie
Nadere subsidieregels Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) Limburg	Het treffen van PAS-maatregelen in de PAS Natura-2000 gebieden en natuurterreinen grenzend aan de PAS Natura 2000-gebieden. Het gaat hierbij slechts om de gebiedsspecifieke PAS-maatregelen, zoals opgenomen in een gebiedsanalyse met als doel het herstellen en robuuster maken van de voor stikstof gevoelige habitattypen en leefgebieden van soorten, zodat deze beter beschermd zijn tegen de hoge stikstofbelasting.
Subsidieregeling Groenblauwe diensten Limburg 2015	http://limburg.nl/e_Loket/Subsidies/Actuele_Subsidieregelingen/Natuur_Landschap_en_Landbouw/Subsidieregeling_Groenblauwe_diensten_Limburg_2015
Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL)	<p>Subsidieregeling Kwaliteitsimpuls Natuur en Landschap (SKNL): De SKNL richt zich op de realisatie en de inrichting van natuurterreinen en groene landschappelijke elementen. Onder deze regeling vallen vergoedingen voor omvorming van landbouwgronden naar natuur, de inrichting van nieuwe natuurterreinen en maatregelen die leiden tot een versnelde realisatie/omvorming van bestaande natuurterreinen (kwaliteitsimpuls).</p> <p>Subsidieverordening Natuur en Landschapsbeheer (SVNL): De SVNL richt zich op het beheer van bestaande natuurterreinen, agrarisch natuurbeheer en het beheer van groene landschapselementen. Onder deze regeling vallen vergoedingen</p>

	voor het reguliere beheer van (agrarische) natuurterreinen en groene landschapselementen.
Subsidieverordening Inrichting Landelijk Gebied (SILG)	Projecten moeten een bijdrage leveren aan een of meer doelen op het gebied van Plattelandsontwikkeling en activiteiten die bijdragen aan het bereiken van de doelstellingen van het gebiedsgerichte beleid en die vermeld staan in de bijlagen van de verordening.

Provincie Noord-Holland	
Uitvoeringsregeling subsidie Groen Noord-Holland	Subsidie voor ecologische verbindingzones, verbetering recreatieve verbindingen, toeristische overstappunten en Laag Holland.
Cofinanciering Europese projecten	De provincie Noord-Holland levert een financiële bijdrage aan projecten die in aanmerking komen voor Europese subsidie (Europese structuurfondsen) én die concreet bijdragen aan het realiseren van de provinciale beleidsagenda.
Bodemsanering Noord-Holland 2010	De geformuleerde bodemsaneringsdoelen kunnen mede worden bereikt door middel van projecten waarbij het initiatief en het opdrachtgeverschap bij andere partijen dan de provincie ligt. De Uitvoeringsregeling bodemsanering Noord-Holland 2010 is opgesteld om dergelijke projecten te kunnen faciliteren.
Uitvoeringsregeling subsidie restauratie rijksmonumenten Noord-Holland 2014	Restauratie van rijksmonumenten in Noord-Holland met een publieksfunctie.
Cofinanciering waddenfonds	Cofinanciering voor subsidieaanvragen bij het Waddenfonds, uitgevoerd in Noord-Holland.
Uitvoeringsregeling Water	Subsidie voor de bestrijding van verdrogingsverschijnselen in Natura 2000-gebieden en voor het verbeteren van de waterkwaliteit.
Uitvoeringsregeling Waterbewust Noord-Holland	De regeling stimuleert dat kleinschalige (MKB) bedrijven en de landbouw minder afhankelijk worden van het watersysteem door zelfvoorzienend te worden in de watervoorziening bijvoorbeeld door het vasthouden van hemelwater, het hergebruik van (afval) water en waterbesparende maatregelen.

Provincie Zuid-Holland	
Uitvoeringsregeling Groen	Subsidie voor toename van recreatie in het groen, behoud van biodiversiteit, ontwikkeling en behoud van waardevolle en aantrekkelijke agrarische landschappen. - Ecologische Hoofdstructuur. - Recreatieve vaarroutes. - Betere verkaveling landbouw. - Integrale groenprojecten voor een gebied
Cofinanciering Europese projecten	De provincie Zuid-Holland levert een financiële bijdrage aan projecten die in aanmerking komen voor Europese subsidie én die concreet bijdragen aan het realiseren van de provinciale beleidsagenda. De provincie zet Europese subsidies in om provinciale doelen te realiseren en faciliteert het bedrijfsleven en de kennisinstellingen binnen deze trajecten. - Duurzame energieopwekking. - Waterkwaliteit.
Subsidieregeling restauratie rijksmonumenten Zuid-Holland 2013	Met deze subsidieregeling wil de provincie naast stimulering van blijvende investeringen in rijksmonumenten, werkgelegenheid en vakmanschap in de restauratiemarkt bevorderen

S-tec B.V

René Schelwald
+ 31 (06) 21 833 914
mail@schelwald.nl

Hezelburcht

Marie-Louise Heuer
+ 31 (06) 11 340 068
m.heuer@hezelburcht.com